České pralesy

Text: Petr Jelínek / Foto: Petr Jelínek
Libor Votoček, Jan Veber, Jan Mládek

Přirozený bukový les. Hukvaldy, severní Morava. Foto: P. Jelínek

Les nejsou jen stromy, tvoří jej tisíce organismů vzájemně propojených vazbami, o nichž toho víme dosud poměrně málo. Rozmanitost lesních organismů je vázána především na listoví a odumřelé trouchnivějící dřevo. Například shnilé dřevo buku poskytuje domov přibližně 600 organismům a na dubovém dřevě jich žije na 900 druhů. Nikoli smrky a borovice, ale duby a buky patří k dřevinám, které by na našem území dominovaly, kdybychom lesy nechali přirozenému vývoji a nesázeli monokultury jehličnanů. Listnaté pralesy by zadržely mnohem více vláhy, obdivovali bychom zde mohutné exempláře a řadu dnes již vzácných druhů.

V přirozeném prostředí se některé stromy dožívají úctyhodného stáří a nabývají značných rozměrů. Dub i lípa může žít déle než 500 let a vytvořit kmen o průměru přesahujícím tři metry. Za dobrých klimatických podmínek překročí výška jedle či smrku 60 metrů.

Jedlobukový prales, dříve typický pro Vysočinu či podhůří hraničních

Boubínský prales byl od roku 1858 ponechán přirozenému vývoji. Foto: P. Jelínek

Velké šelmy pomáhají udržovat rovnováhu v lesním ekosystému. Rys se živí pestrou škálou živočichů do velikosti soba, a tím nepřímo ochraňuje semenáčky před okusem. U nás můžeme potkat rysa na Šumavě, v Jeseníkách a Beskydech. Foto: J. Veber

➤

českých hor, zadržoval obrovské množství vody. Hlubokokořenící dřeviny, nasákavé hnijící dřevo, trvale vlhké lesní prostředí a těžebními mechanismy neudusaná půda – to vše spolupůsobilo na zadržování extrémních srážek.

Prales se chová jako houba, nasákne vodu a jen pomalu ji pouští v sušších obdobích. Tisíce druhů živých organismů budeme hledat v korunách stromů, v rozpadajícím se opadu na zemi a zejména v mrtvém dřevě. To napadnou nejdříve houby, po nich hmyz a další drobné organismy. Staré doupné (duté) stromy jsou také vyhledávaným hnízdištěm pro ptactvo a některé savce. Změť mrtvých stromů tvoří ideální úkryt i pro větší zvířata.

Přírodní les s trvalým mikroklimatem také nejlépe odolává vrtochům počasí. Po vichřici některé stromy spadnou, les ale nezaniká. Pod strženými velikány čeká již na svou příležitost nedočkavý koberec semenáčků. Světlo znamená impuls k rychlému růstu. Ani po největší přírodní katastrofě lesní prostředí zpravidla nezaniká, i když spadne či shoří větší množství stromů. Šanci uchopí takzvaní „pionýři“. Díky lehkým semenům opanují místo zkázy osiky, břízy, vrby, borovice a jeřáby. Během několika let vytvoří houštinu, pod níž postupně vyklíčí semena původního lesa, tzv. „klimaxové“ dřeviny. Přírodní les je odolný i proti změnám klimatu, na mikrostanovištích se udrží v malých populacích druhy, které čekají na svou příležitost v budoucnu.

V pleistocénu (starší čtvrtohory, období 1,8 milionu až 11,5 tisíc let př. n. l. – pozn. red.) se lesy střídavě šířily a ustupovaly podle toho, jak se v dobách ledových podnebí

Bylinné patro je nezbytnou součástí přirozeného lesa – pomáhá udržovat v lese vlhkost a má největší druhovou rozmanitost. Růžově kvetoucí šťavel kyselý je vzácnost – možná se sem zatoulal z nějaké zahrádky. Foto: J. Mládek

ochlazovalo a opět oteplovalo. V době, kdy se na naše území naposledy šířil les, již v nižších polohách hospodařil neolitický zemědělec, který si ochočil některé druhy zvířat – tury, koně a prasata. Pastva býložravců zabránila lesním dřevinám osídlit souvislé území střední Evropy. Vznikla tak pastevní savana s dnes vzácným rostlinstvem, které by jinak les zahubil.

S rozvojem lidské civilizace lesy postupně mizely. Žďáření a klučení lesa (vypalování a odstraňování stromů i s kořeny za účelem přeměny lesa na pole – pozn. red.) se stupňovalo až do pozdního středověku. Tehdy byla rozloha lesů ještě mnohem nižší než v současnosti, v lesích se páslo, hrabalo stelivo a lid využíval i suché větve na otop. Vědci odhadují, že lesy na počátku novověku zůstaly jen na necelých 25 % území dnešní České republiky. Lesy začaly být vzácné, panovníci přijali první pravidla omezující jejich využívání. Dochované pralesy a divočina se staly předmětem umění a zájmu bohatších městských vrstev. V této době začaly vznikat první rezervace a zákony na ochranu některých druhů zvířat. Stále ale ještě přetrvávala nenávist k velkým dravým živočichům zahnaným na poslední útočiště v československých horách.

Nejstarší česká rezervace Žofínský prales, založená v Novohradských horách v roce 1838, je také jedním z nejstarších chráněných území střední Evropy. Vznikla na „památku dávno minulých dob názornému požitku pravých přátel přírody“, jak rozhodl tehdejší majitel hrabě Jiří Buquoy slavným nařízením o vyhlášení 56,6 ha pralesa. Postupně vznikaly první zákony, které ochranu lesa upravovaly.

S úbytkem a posléze nedostatkem dřeva vznikla potřeba lesy využívat

➤ *Dutiny starých stromů slouží jako hnízdiště pro doupné ptáky. Mládě strakapouda má na temeni velkou červenou skvrnu. Foto: L. Votoček*

Prales se chová jako houba, nasákne vodu a jen pomalu ji pouští v sušších obdobích. Zavítáme-li do listnatého pralesa na podzim, potěší nás záplavou zářivých barev – Chřiby, jižní Morava. Foto: P. Jelínek

plánovitě, trvale. Na českém území šlechta začala šířit tzv. racionální lesní hospodaření. Takzvaný německý model věkových tříd začal s plánovitým pěstováním stromů. Stromy se v pravidelných intervalech kácely a znovu se sázely, což dosud nebylo běžné. Jen množství dřeva, které za rok přiroste, mohlo být pokáceno a z lesa odvezeno. Zalesňovalo se co nejvýhodněji, tedy jehličnany, zejména smrkem. Vznikaly smrkové monokultury a s nimi i problémy, kterým dnes čelíme – větrné kalamity a časté přemnožení různého hmyzu nacházejícího v porostu jediné dřeviny ideální prostředí pro množení. V dobách raného novověku bylo i zalesňování smrkem a plánovité využívání jen části přírůstku pokrokem. Lesy se postupně šířily, až opanovaly 33 % rozlohy naší země.

Tři čtvrtiny českých lesů patří státu či obcím. V takových lesích se stále častěji začínají rozvíjet přírodě blízké formy obhospodařování bez holosečí. Upouští se rovněž od výsadby stromků a místo ní se plně využije přirozené schopnosti stromů dávat semena, která vyklíčí v nový zdravý les. Přednost dostanou druhy přizpůsobené místnímu klimatu a les se i svojí skladbou bude více a více podobat přírodnímu lesu. V přírodě blízkém hospodaření probíhá kácení v malých plochách či jednotlivě, což nejvíce odpovídá přirozeným procesům středoevropské přírody. Ekologicky pěstovaný les je i krásný, chybí v něm jizvy v podobě pasek či geometrických ploch nových výsadeb.

Ochrana biodiverzity v lesích se dnes vydává dvěma směry. O ekologickém lesnickém hospodaření jsme již hovořili. Druhým směrem je ochrana lesa v rezervacích, soukromých i státních. Lesní rezervace spadají většinou do kategorie „přírodní rezervace“. Řada státních rezervací se bez lidských intervencí proměňuje v prales, ty nejstarší a nejodlehlejší již jimi jsou.

Příkladem vlastníka, který pečuje o síť lesních rezervací v okolí Brna je Mendlova zemědělská a lesnická univerzita. Rozloha univerzitního lesa činí 10 000 ha. Zasahuje se zde výjimečně, přibývá mrtvého dřeva i stromových velikánů.

Nově vznikají také rezervace soukromé, zpravidla vykupované nevládními organizacemi v rámci veřejných sbírek. Díky stovkám dobrovolných dárců vznikla počátkem roku 2004 první česká soukromá rezervace – jedlobukový prales Ščúrnica v Bílých Karpatech, jejíž současná rozloha je 15 ha a která se stále rozrůstá. Prales je ve vlastnictví Českého svazu ochránců přírody.

Pro uchování biodiverzity České republiky však nestačí pouze chránit pralesy či nové vytvářet. Více než polovina vzácných a ohrožených druhů naší flóry a fauny se vyskytuje ve světlých pařezinách, v mokřadech či na loukách a stepích. Rozmanitá mozaika přírodních památek i lesních rezervací je nejen sítí stabilních společenstev naší krajiny, ale i prostředím, kde lze zapomenout na stres a načerpat chybějící energii. K tomu je třeba tato území vybavit stezkami, které nám klenot přírody ukážou, aniž by došlo k jeho nevratnému poškození. ■